

***Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*, edited Peter Brock, John D. Stanley and Piotr J. Wróbel, University of Toronto, Toronto 2006, ss. 493.**

Historycy odegrali ważną rolę w życiu politycznym i kulturalnym Polski. Świadomość większości społeczeństwa polskiego, kształtowała się pod wyraźnym wpływem obrazu przeszłości państwa przekazany przez historyków. Bez poznania swych narodowych dziejów nie sposób zrozumieć zjawisk współczesnych. Historycy w Polsce stali się nie tylko kuratorami przeszłości, ale w istotny sposób wpłynęli na interpretację zjawisk historycznych. Ich przesłanie było adresowane do im współczesnych obywateli i do przyszłych pokoleń. Historiografia polska zawsze miała krytyczny stosunek do przeszłości, dokonywała rewizji dawnych prac, stawiała nowe hipotezy badawcze i rozwijała nowe kierunki interpretacji narodowej przeszłości.

Ocena historiografii polskiej nie jest zadaniem łatwym, zwłaszcza, kiedy próbę taką podejmują osoby mieszkające poza krajem. Z tego powodu z wielkim zainteresowaniem należy przyjąć pojawienie się oceny polskiej historiografii z okresu od Oświecenia do II wojny światowej przygotowanej przez pracowników i współpracowników Uniwersytetu w Toronto. Praca *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War* powstała przy współpracy wielu historyków polskich związanych z krajowymi ośrodkami naukowymi (Iwona Bator, Kazimierz Dunin-Wąsowicz, Jerzy Kłoczowski, Andrzej Nieuważny, Zdzisław Pietrzyk, Tadeusz Paweł Rutkowski, Wojciech Tygielski, Wacław Uruszczak, Andrzej Wierzbicki) i zagranicznymi (M. B. Biskupski, Piotr Górecki, Philip Pajakowski, Piotr Wróbel). Oprócz wymienionych historyków

swoje teksty zamieścili w tym opracowaniu Peter Brock, Kazimiera J. Cottam, Anita Shelton, John D. Stanley, Daniel Stone i Wiktor Weintraub.

Ocena osiągnięć polskiej historiografii była wielokrotnie podejmowana w literaturze angielskojęzycznej. Na szczególną uwagę zasługują tu prace Bernarda Ziffera, Oswalda Balzera i Piotra S. Wandycza¹. Podjęta próba oceny polskiej historiografii nie jest kompleksowa pod względem czasowy i tematycznym. Pod względem chronologicznym redaktorzy wydania ograniczyli się do prezentacji wybitnych osiągnięć polskich historyków od II połowy XVIII wieku do 1939 r. Okres ten jest szczególnie w dziejach państwa i narodu polskiego. Po nadzwyczajnym intelektualnym odrodzeniu w okresie polskiego oświecenia Rzeczpospolita na 123 lata została wymazana z mapy Europy. Próby odbudowy własnego państwa w postaci Księstwa Warszawskiego (1807–1813) czy Królestwa Polskiego (1815–1830) przyśpieszyły kształtowanie się nowoczesnego narodu. Nieudane próby odzyskania pełnej suwerenności w powstaniach listopadowym i styczniowym nie zniechęciły Polaków do walki o niepodległą ojczyznę. W rezultacie tych starań Polska odzyskała swoją niepodległość w 1918 r., a we wrześniu 1939 r. ponownie ją utraciła. Na każdym etapie skomplikowanych losów państwa i narodu historycy polscy byli obecni w swych badaniach i w istotny sposób wpływali na postawy całego społeczeństwa.

Autorzy wydania ograniczyli analizę historiografii polskiej do wybitnych postaci tego okresu. Tak dokonana ostra selekcja miała na celu wskazanie na tych badaczy, którzy są reprezentatywni dla danego okresu oraz wytyczają nowe kierunki w rozwoju polskiej myśli historycznej. Wszyscy historycy, którzy zostali ujęci w recenzowanej pracy, byli urodzeni przed 1920 rokiem. Tak zdecydowane ich limitowanie wynikało z koncepcji redaktorów książki przedstawienia najważniejszych – z ich punktu widzenia – postaci w nauce historycznej, wpływających na rozwój nowych myśli w historiografii polskiej. Autorzy opracowania świadomie zrezygnowali z prezentacji osób, które zajmowały się dziedzinami pokrewnymi do historii: prehistorii, etnografii historycznej, historii filozofii, nauki, kultury czy techniki. Dyskusja na temat osiągnięć historiografii w tej dziedzinie nauki nie została umieszczona w niniejszym opracowaniu. Podobnie ma się z badaczami dziejów religii czy zajmujących się problematyką mniejszości narodowych. Takie podejście do wyboru postaci nie jest do końca przekonujące, albowiem historycy dziejów Kościoła czy badacze dziejów kultury w istotny sposób wpływali na charakter i kierunki rozwoju polskiej historiografii tego okresu (Kazimierz Chodynicki, Władysław Tomkiewicz, Jan Fijałek czy Edward Likowski).

¹ B. Ziffer, *Poland. History and Historians: Three Bibliographical Essays*, New York 1952; O. Balzer, *Great Historians. Poland*, [w:] *Great Historians of the Modern Age: An International Dictionary*, Westport 1991, s. 475–498; P. S. Wandycz, *Historiography of the Countries of Eastern Europe: Poland*, „American Historical Review”, R. 97, 1992, s. 1011–1025.

Już we wstępie redaktorzy wydania (Peter Brock, John D. Stanley Piotr J. Wróbel) zwrócili uwagę na to, że ważne osiągnięcia historyków polskich pozostają nieznanne dla wielu naukowców poza krajem. Dlatego ich zadaniem było ukazanie osiągnięć takich osób, jak: Joachim Lelewel, Tadeusz Wojciechowski czy Franciszek Bujak. Dyskusja o historiografii polskiej w anglojęzycznych krajach koncentrowała się wokół osób piszących w językach obcych, a będących w obiegu angielskojęzycznego środowiska naukowego. W europejskiej nauce historycznej znane były osiągnięcia dokonane przez badaczy niemieckich, francuskich, włoskich i angielskich, a w mniejszym stopniu wkład w jej rozwój osób piszących w mniej znanych w środowisku uczonych angielskojęzycznych. Intencją recenzowanego opracowania było ukazanie osiągnięć historyków polskich, tak mało znanych w historiografii europejskiej. Redaktorzy wydania poprzez wybrane postaci historyków chcieli też zaprezentować niepolskojęzycznemu czytelnikowi obraz polskiego życia intelektualnego, a równocześnie pokazać te osiągnięcia na tle zawiłych losów państwa polskiego².

Wydawcy książki poświęcili wiele uwagi pracom historyków końca XIX i początku XX wieku. Nie pominięto przy tym badaczy z wcześniejszych okresów, np. Adama Naruszewicza czy Joachima Lelewela. Przywołane postaci w istotny sposób przyczyniły się do ukształtowania się i rozwoju polskiej historiografii. Adam Naruszewicz, czołowy przedstawiciel polskiego oświecenia, skupił się na reformowaniu państwa i systemu politycznego. Jego prace zapoczątkowały współczesną, świecką interpretację historii państwa polskiego. Joachim Lelewel był z kolei romantykiem, republikaninem i narodowcem. Jego prace wpłynęły np. na polską myśl narodową XIX, początku XX wieku, a jego poglądy nie były obce historiografii okresu międzywojennego. Obaj pełnili rolę proroków, wzywających naród do reform i proponujących nowe idee w życiu intelektualnym.

Kolejny fragment opracowania dotyczy historyków okresu pozytywizmu z tak sztandarowymi postaciami, jak: Józef Szujski, Bolesław Limanowski, Tadeusz Wojciechowski, Tadeusz Korzon, Michał Bobrzyński, Władysław Smoleński czy Stanisław Smolka. Po nich występuje grupa bardziej nam współczesnych historyków: Aleksander Brückner, Oswald Balzer, Szymon Askenazy, Waclaw Sobieski, Waclaw Tokarz, Franciszek Bujak, Stanisław Kutrzeba, Adam Skałkowski, Władysław Konopczyński i Marceli Handelsman. Wśród pisarzy historycznych okresu międzywojennego wymieniono w recenzowanej pracy przedstawicieli ruchu marksistowskiego (Natalię Gąsiorowską-Grabowską i Adama Próchnika), osoby zaangażowane politycznie w II Rzeczypospolitej (Mariana Kukiela, Stanisława Kota) oraz przedstawicieli polskiej emigracji (Oskara Haleckiego). Według

² P. Brock, J. D. Stanley, P. Wróbel, *Preface*, [w:] *Nation and History. Polish Historians from the Enlightenment to the Second World War*, edited Peter Brock, John D. Stanley and Piotr J. Wróbel, University of Toronto, Toronto 2006, s. VII.

redaktorów wydania lista historyków została dobrana w ten sposób, ażeby można było pokazać czytelnikowi angielskojęzycznemu różne nurty w polskiej historiografii tego okresu. W ten sposób wyselekcjonowanie określonej grupy historyków ma zdopingować badaczy do prezentacji innych postaci.

Redaktorzy wydania słusznie zachowali polską pisownię imion, nazwisk i nazw topograficznych z wyjątkiem powszechnie przyjętych w terminologii angielskiej nazw: Warszawa i Kraków. W przypadku terminów białoruskojęzycznych, ukraińskich i rosyjskich zastosowano zasady przyjęte w transkrypcji angielskiej.

Analizując aktywność naukową i postawy poszczególnych postaci, których biogramy zostały zamieszczone w niniejszej pracy, można zauważyć, że historiografia polska nie ograniczała się wyłącznie do spraw narodowych. Historycy polscy, podobnie jak ich koledzy z innych krajów, podejmowali badania nad dziejami świata antycznego, kulturą renesansową czy oświeceniem europejskim. Generalnie historiografia polska była stale obecna w głównych nurtach europejskich badań historycznych. Chociaż zainteresowanie historią powszechną było duże, to główny problem badawczy nurtujący polskich badaczy przeszłości koncentrował się wokół reform państwa, jego upadku i odbudowy. Historycy byli stale w centrum życia intelektualnego swego narodu, a poprzez ukazywanie i interpretację faktów historycznych wytyczali kierunki dyskusji o jego przyszłości.

Recenzowana praca ukazuje, jak wielki wkład w życiu narodu ma myśl historyczna ukształtowana przez postaci zamieszczone w tekście. Czytelnikowi może nie podobać się, że w gronie wymienionych historyków brakuje jednego czy drugiego nazwiska, ale z pewnością na podstawie oceny osiągnięć prezentowanych postaci zrozumie znaczenie historiografii polskiej w poszczególnych okresach dziejów naszego państwa. Opiniowana książka jest adresowana do czytelnika angielskojęzycznego. Forma przekazu społeczności niepolskiej dziejów państwa i narodu poprzez ukazanie osiągnięć historyków polskich zasługuje na szacunek i uznanie. Książka jest bardzo potrzebna nie tylko czytelnikowi zagranicą. Dyskusja nad podniesionymi w niej tezami, a zwłaszcza wstępem autorstwa Johna Stanleya³, powinna zainspirować czytelników do dalszych badań nad historiografią polską, przede wszystkim zaś nad jej rolą w dziejach narodu i państwa.

Antoni Mironowicz
Białystok

³ J. D. Stanley, *Intoduction*, Ibidem, s. 3–17.